

УДК:
001.891+303.025
Примљено:
5. маја 2009.
Прихваћено:
15. маја 2009.
Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXI) VIII, vol=20
Бр. 2 / 2009.
стр. 297-318.

*Драган Суботић**
Институт за политичке студије Београд,

МЕТОДЕ НАУЧНОГ И ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА¹⁾

Сажетак

Аутор пише о методама научног и емпиријског истраживања, с посебним освртом на посебне емпиријске методе. Исто тако пише и о општим и посебним методама и техникама истраживања.

Кључне речи: Метод, методологија, истраживања...

1. ПОЈАМ МЕТОДА И МЕТОДОЛОГИЈЕ ИСТРАЖИВАЊА

Наука се од других облика духовног деловања људи разликује по свом методу, што се може рећи и за разлике које постоје између појединих наука. Подсећамо, проблем метода се може разматрати на три различита, али међусобно повезана нивоа:

- а) логичко теоријском, односно нивоу општих методолошких принципа, који зависе од прихватања одређене филозофске оријентације,
- б) техничких, односно нивоа примене општих методолошких начела на неко подручје у стварности (у поступку зачетка, провере и потврђивања научних теорија), као и
- в) научно-стратегијски, односно ниво прикупљања података путем одговарајућих метода и техника.

* Научни саветник ИПС у Београду.

1) Рад је настао у оквиру научног пројекта «Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији» (149057Д), који се реализује у оквиру Института за политичке студије у Београду, а финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије.

Методологија, која проучава научни метод има свој општи део (појаве, хипотезе, судове, начин закључивања...), затим методе и научне стратегије. Научно истраживање се дели на: 1. фундамен-тално, које може бити емпиријско и теоријско; 2. примењено, које може бити развојно и акцијско;

Као начин истраживања који се примењује у некој науци, метод је саставни део целокупне научне активности. Метод укључује стварање хипотетичке основице за нова истраживања критичким проучавањем већ постојећих знања, затим све оно што се предузима у истраживању да би се изградила и изанализирала његова искуствена евиденција, као и настојање да се резултати истраживања што активније укључе у постојећи фонд знања одређене науке.

Важан елемент за одређивање карактера једне науке јесте метод те науке. Сматра се да метода одређене науке, углавном зависи од њеног предмета. Под појмом методе (грчки *methodos*) обично се подразумева пут или начин проучавања те науке, ради упознавања основних законитости које важе за појаве које она проучава.²⁾ Темелј сваког истраживања у друштвеним наукама јесте анализа одређене појаве. Свакој анализи претходи објашњење садржано у научним концептима као што су теорије. Теоријска компонента метода се састоји у коришћењу расположивог претходног знања о појави која се истражује, како би могла да се постави теоријска хипотеза, коју у даљем истраживању треба проверити и доказати. Проверавање и доказивање се у научном истраживању најчешће изводи аналитички или синтетички, индуктивно или дедуктивно, дијалектички или метафизички као и на друге начине. Метод који инсистира на сталној узајамној вези између теорије и праксе, миса-оног и стварног, субјективног и објективног је дијалектички метод. У методологији научног истраживања појам метода се користи у ширем и ужем смислу. У ширем смислу метод је, како је већ дефинисан, пут или начин истраживања неке појаве, ради посебног сазнања о њој. Као такав, метод у ширем смислу подразумева бар две компоненте истраживања - теоријску и техничку. Технике прикупљања података као што су: научно посматрање, анкета, експеримент и друго сматрају се методама у ужем смислу.

Научни метод би се у најопштијем значењу могао одредити као “начин на који трагамо за истинитим или истинитијим знањем и који је заснован на логичким принципима и правилима. Међу-

2) Суботић, Д., *Социологија*, Београд, 2005. стр. 38.

тим, назив научни метод се користи у различитим значењима и могу се издвојити најмање четири”³⁾

Заправо, метод је пут, начин тражења, сврсисходни плански поступак, који се примењује ради постизања неког циља. Метод сваке науке, састоји се од три структурна елемента који су међусобно нераздвојно повезани, јер један другог условљавају. То су условно речено, теорија, логика и техника научног истраживања.

а) Теорија је скуп знања о појавама које треба истражити. Теорија вишеструко утиче на избор метода истраживања, а најнепосредније на формулисање полазних претпоставки којима почиње свако научно истраживање.

б) Логика као филозофска дисциплина утврђује правила истинитог мишљења и закључивања. Логика пружа најпоузданији и најрационалнији мисаони поступак. Логичан начин сазнања истине, јесте пут од познатог ка непознатом до кога се долази научним проверавањем и доказивањем. Поступак научног истраживања, садржи следеће фазе:

1. постављање хипотеза: представља решење проблема или одговор на питање које би требало истраживањем проверити у пракси (примери: сукоб међу друштвеним групама повећава њихову унутарњу кохезију.
2. проверавање хипотезе: подразумева прикупљање, сређивање, односно приказивање и тумачење што већег броја искуствених података на основу којих се јасно види да ли је хипотеза у целини или само делимично потврђена или одбачена.
3. доказивање: проверене претпоставке која се логички повезује са дотадашњим искуственим знањем.

в) Техника истраживања односи се на одговарајуће практичне радње које се предузимају у различитим етапама истраживања, нарочито у фази искуственог проверавања хипотеза. Тако се разликују технике:

- 1) за прикупљање података (посматрање, разговор, анкета),
- 2) сређивање и приказивање података (класификација, мерење и статистички методи) као и
- 3) за тумачење података (упоредни метод, мултиваријантна анализа).

3) Србобран Бранковић: *Методи искуственог истраживања друштвених појава*, Београд, 2008, стр. 4.

Метод (грчки *methodos* је истраживање, начин истраживања) “представља конститутивни део науке који треба да оствари епистемолошке принципе како би се добили научно ваљани резултати. Четири су основна таква принципа. (1) Општост, која се у методи јавља као планска усмереност истраживања, садржи теоријске и операционалне дефиниције појмова за прикупљање искуствене грађе и служи, као окосница за анализу података. (2) Систематичност, која се путем методе остварује у виду постизања садржинске потпуности изворне грађе, односно, прикупљање свих релевантних података о проучаваној појави. Постизање систематичности подразумева и одређивање искуственог делокруга истраживања, прикупљање релевантних података на основу потпуног обухвата појаве, или путем методично изабраног узорка. Трећи аспект систематичности јавља се у виду стандардизације поступка истраживања којим треба да се обезбеди техничка и смисаона уједначеност током прикупљања и анализе података... (3) Објективност, се остварује у два вида: као отвореност према стварности и као проверљивост. Отвореност према стварности, као аспект објективности, подразумева одсуство свих облика пристрасности који би омели коришћење и оних извора и података који су у супротности са ставовима истраживача. У овој тачки сусрећу се систематичност и објективност као прикупљање свих релевантних података независно од могућих извора пристрасности. (4) Метод као начин истраживања посвећује велику пажњу и епистемолошком принципу прецизности, не само током прикупљања података и њихове анализе, већ и приликом излагања резултата. Уз примерено коришћење и нумеричких симбола, као најразвијенијег вида прецизности, олакшава се проверљивост и интеграција научног сазнања.”⁴⁾

Метод као начин истраживања истовремено је и конститутивни део науке. Да би испунио наведене епистемолошке принципе, он подразумева: (1) Стварање почетног теоријског оквира истраживања. У овој фази се на основу релевантне теоријске литературе за истраживану тему, постојећих релевантних истраживања, релевантних извора података, примарног искуства научника, дефинишу основни теоријски појмови и врши њихова операционализација, што чини окосницу за прикупљање, сређивање, анализу и укључивање новодобијених резултата у постојећи фонд знања. (2) У другој фази метод обухвата стварање базе података, како ко-

4) *Социолошки речник*, Београд, 2007, стр. 111-112.

ришћењем постојећих извора тако и формулисањем поступака за стварање нових, додатних информација, за активно прикупљање података и њихово прилагођавање садржају истраживања. Изабрани технички поступци и њихова израда су, у ствари, операционализовани теоријски појмови с којима се улази у истраживање. Овде свакако треба водити рачуна да буде заступљен принцип комплементарности како би се обезбедила и садржинска потпуност и проверљивост током прикупљања података. (3) Метод даље обухвата сређивање новодобијених података помоћу класификација и мерила, која су заснована на теоријским и оперативним дефиницијама садржаним у почетном оквиру и током истраживања. Ови поступци омогућавају разврставање емпијских података ради увида у распрострањеност, учесталост и правилности код проучаване појаве, а самим тим и њен прецизан опис. Након тога следи примена бројних аналитичких и синтетичких поступака за утврђивање карактера веза међу појавама, њихов случајни или узрочни однос, као и доказивање тачности добијених резултата. (4) Захваљујући континуираном и доследном поштовању почетног општег оквира истраживања током прикупљања и анализе добијених резултата, на крају овог процеса долази до укључивања новодобијених резултата у постојећи фонд знања од кога се пошло. Овим се завршава истраживачки циклус и обезбеђује кумулативност научног знања у некој области истраживања.⁵⁾

Методологија је наука о «начинима и путевима истинитог сазнавања света, материјалног једнако као и друштвеног и духовног. Основни циљ њеног изучавања је да се појми суштина научног знања и да се уоче основни принципи у његовом стицању и критичком испитивању: она треба да нас научи којим средствима и поступцима можемо доћи до што истинитије спознаје свог предмета истраживања. С друге стране, она нас учи и да посматрамо само мишљење, како туђе, тако и наше властито, и да о њему критички судимо: којим принципима се води; које процедуре користи; којим техникама се служи; колико је доследно, логички исправно и истинито? Морамо, дакле, научити да се у правом смислу речи крећемо кроз мишљење: вертикално, по нивоима закључивања и апстракције; хоризонтално, по методима којима се служимо; по

5) *Социолошки речник*, Београд, 2007, стр. 111-112.

временској оси, да бисмо уочили и истражили генезу неког става и мишљења.»⁶⁾

Методологија је као што смо већ напоменули наука о методама, путевима и начину научног истраживања. Задатак научне методологије је да открије, опише и објасни методе и путеве научног сазнања, начине долажења до сазнања, истине и решења неког проблема. Методологија се бави проучавањем метода истраживања, природом и својствима података добијених различитим методама, логиком и разлозима коришћења података у филозофским, социолошким, научним и свим осталим теоријским истраживањима. Методологија почиње уочавањем и формулисањем проблема, постављањем различитих хипотеза, испитивањем, истраживањем и извођењем последица из формулисаних хипотеза да би се постигло теоријско решење проблема, па до практичне примене добијеног решења. Методологија је пре свега теоријско истраживање, али и научно излагање теоријски добијеног решења проблема који се истражује и завршава се применом добијеног решења. Научно истраживање и научно излагање су блиско повезани и међусобно условљени, али их треба разликовати. Такође, не треба поистовећивати метод и социологију. Основне методе сазнања су: анализа, синтеза, апстракција, генерализација, спецификација, деконструкција, дефиниција, дивизија, дедукција, индукција, аналогија и експеримент.⁷⁾

Методологија научног истраживања се може поделити у следеће методолошке области: општа методологија, основне методологије и посебне методологије. Општа методологија обухвата научне области које су као метод применљиве на све науке без изузетка. Таквих области је мало, а једна од њих је логика. Основне методологије су уопштене, али истовремено и веома разрађене методологије које могу да се користе само у одговарајућим, али многобројним, научним целинама, док су у другим научним областима практично неприменљиве. Посебне методологије су методологије у посебним научним дисциплинама.⁸⁾ Методологија истраживања је полазна тачка науке и представља систем филозофско-сазнајних

6) Србобран Бранковић: *Методи искуственог истраживања друштвених појава*, Београд, 2008, стр. 3.

7) www.wikipedia.org

8) www.dif.bg.ac.yu

претпоставки, правила и упутства како се изводе научна истраживања.⁹⁾

Заправо, метода означава смишљен и устаљен поступак за постизање неког циља, за остваривање неке практичне делатности. Устаљени су редослед, процедуре, ток операције и активности, коришћење одређених поступака и инструмената. Одлике сваке добре методе су:

- а) целисходност (зна се циљ који се жели и који се може том методом постићи),
- б) организованост (организовано се тежи постизању постављеног циља),
- в) систематичност (поштују се утврђене процедуре, редослед поступака, активности),
- г) планираност (планира се делатност и постизање постављеног циља).

Избор истраживачке методе у истраживању није случајан. Напротив, избор мора бити веома промишљен и заснован на аргументима. Да би могао да одабере најадекватнију методу, истраживач треба да добро познаје предности и ограничења сваке истраживачке методе. Битни чиниоци који детерминишу избор јесу: природа и карактер предмета истраживања, циљ, задаци и хипотезе истраживања, број испитаника обухваћеним истраживањем, услови и могућности за истраживање, методолошка и информатичка оспособљеност истраживача и, напokon, наклоност истраживача према одређеној методи. Разумљиво, истраживачке методе се међу собом комбинују, било да се користе сукцесивно или симултано, с циљем да се ограничености једне надоместе предностима друге истраживачке методе.

Научни метод омогућује битно разликовање научног сазнања од религијског и здраворазумског. Методичка скепса и упитност, методичко истраживање света, прва је претпоставка и битна одлика научног сазнања, по чему се оно разликује од лаичког погледа на свет.¹⁰⁾

Историја филозофије показује да су се у крилу основних филозофских праваца развиле две основне методе: дијалектичка и метафизичка. Основни принцип дејалектичких метода су: принцип

9) www.ffri.hr

10) Александар Новаковић, “Методологија критичког рационализма”, у: “Српска политичка мисао” бр. 1-2/2008. стр. 35.

дијалектичког идентитета, принцип повезаности и условљености ствари, принцип јединства и борбе супротности, принцип развоја, принцип превазилажења односно дијалектичке негације. Насупрот овоме, принципи метафизичке методе су: принцип апсолутног идентитета, принцип изолованости ствари и појава, принцип статичности, неразвојности. Историја филозофије у неку руку означава и борбу између основних праваца и метода.¹¹⁾

Под појмом научног метода подразумевамо како опште епистемолошко-логичке принципе сазнања, тако и скуп поступака и техника истраживања у одређеној области сазнања.

Научна методологија која за предмет свог истраживања има научни метод је посебна научна дисциплина која има за задатак да проучава како епистемолошко-логичке принципе науке тако и целокупну науку. Дакле, методологија као логичка дисциплина проучава метод, развоја његова логика начела, настоји да систематизује и оцени истраживачко искуство једне науке. Методологија има и задатке: да утврђује епистемолошке критеријуме научног сазнања, да проучава логичку и техничку страну истраживачких поступака којима се наука служи, да заузме став према свим питањима научне стратегије, да ради на развијању и усавршавању аналитичког оквира у коме се истраживање креће и да проналази најефикаснија средства за прикупљање и сређивање изворних података. Може се рећи да је главни задатак научне методологије да буде критика науке.

Научна методологија критички истражује и валоризује целокупну научну праксу.¹²⁾ Она се јавља и као својеврсна метанаука. Задатак је методологије да аналитички оквир једне науке подвргне систематском критичком испитивању и да стално подстиче на његово даље развијање. Она, такође, треба да помогне утврђивању научне стратегије у датој области сазнања. Наиме, полазећи од стања у коме се једна наука налази, она треба да укаже на најважније правце у којима треба усмерити даљи развој науке и на најважнија средства која на том путу треба употребити.

Метод сваке науке, као што смо напоменули, састоји се од три елемента (аспекта), који су међусобно нераздвојно повезани и који један другог условљавају. То су теоријски, логички и технички еле-

11) Љубиша Митровић, *Основи социологије*, Београд, 1988, стр. 67.

12) Јелена Пешић: "Критичко мишљење и научно сазнање", у: "Српска политичка мисао" бр. 1-2/2008. стр. 11.

менат научног метода или, другачије речено, теорија, логика или техника научног истраживања.

Теорија или учење о предмету је оно што претходно знамо о појавама које треба даље или дубље истраживати. Теорија више-струко утиче на избор научног истраживања или на тзв. методолошки приступ а најнепосредније утиче преко избора полазних претпоставки (хипотеза) којима свако научно истраживање почиње.

Квалитативни метод, односно, изрази попут квалитативна социологија, квалитативна истраживања, квалитативни приступ имају врло широко значење, а често се користе синонимно са изразима натуралистички, етнографски, субјективни или постпозитивистички метод. Квалитативни приступ има дугу и богату историју у друштвеним наукама. Чикашка школа је током двадесетих и тридесетих година 20. века указивала на значај квалитативних истраживања за проучавање живота друштвених група. У исто време се у социјалној антропологији наглашава значај теренских техника истраживања, а ускоро квалитативни методи постају део истраживачке праксе и других друштвених наука.

Најопштије узев, квалитативна истраживања описују појаве речима, а не бројевима. Видови квалитативних истраживања могу бити студије случаја, дескриптивни модели, пробне хипотезе намењене будућим истраживањима. Квалитативна истраживања испитују спецификоване хипотезе о друштвеној појави и могу их у основи потврдити или оповрћи. У поређењу с квантитативним приступом квалитативна истраживања су мање структурисана, флексибилнија, улога теорије је нешто другачија, ова истраживања су холистичка и укључива. Основни епистемолошки принципи на којима почива квалитативни приступ су следећи: појаве треба проучавати холистички, комплексни феномени се не могу редуковати на независне делове, истраживач ради у природном окружењу, у великој мери се одржава отвореност истраживања да би се обезбедило укључивање свих значајних аспеката феномена, избегавају се априорне претпоставке и закључци. Субјекти у квалитативним проучавањима нису одабрани насумично, они увек имају одређене карактеристике због којих бивају увршћени у процес истраживања. Квалитативна истраживања најчешће примењују индуктивно испитивање, подаци почињу да се прикупљају с обзиром на радну хипотезу која је по природи генерална, по обиму широка и неспе-

цифична. Током самог истраживања успостављају се даље хипотезе и развијају посебна питања.

Најчешће коришћене технике за прикупљање података у квалитативним истраживањима су метод случаја, биографски метод, дубински интервју, разни облици групних интервјуа (етнографски, фокусгрупни итд.), посматрање, анализа личних и архивских докумената, усмене историје. Обично се комбинују две или више техника. Значајна особеност анализе података у квалитативним истраживањима огледа се у чињеници да она тече упоредо с прикупљањем података. Анализа подразумева организацију података (тражење значајних категорија, откривање образаца у речима, мишљењима или догађајима), њихову редукцију (након успостављања категорија подаци се ради даљег сређивања кодирају), као и поређење с почетном теоријом и радном хипотезом. Сортирани, категоризовани и смислено кодирани квалитативни подаци могу се применити за развијање нове или оспоравање (пре свега, смисаоне адекватности) постојеће теорије (у целини или у њеним деловима), извођење хипотеза о односима разних варијабли у истраживању, издвајање истраживачких питања која су остала без одговора у актуелном истраживању, а која би требало да обухвате даља истраживања. Квалитативна истраживања треба више да сугеришу наредна питања него да пружају коначне одговоре, односно, да имају и хеуристичку улогу – како у смислу продубљивања закључака, тако и упућивања на употребу одређених квантитативних техника.

Два основна принципа у квалитативним истраживањима су кретање од општег ка специфичном (приступ по обрасцу левка – започиње се скупом општих питања која покрећу истраживање: како истраживање напредује, како се прикупљање података фокусира) и кретање од специфичног ка општем (индуктивни приступ – започиње скупом усмерених специфичних питања која покрећу истраживање: током прикупљања података. Случајеви који нису обухваћени постојећим моделом преиспитују се и модел се проширује како би их обухватио: реформулација проблема се наставља све док се не дође до задовољавајућег општег експланаторно-интерпретативног модела).¹³⁾

Квантитативни метод је поступак “формализације квалитативних својстава и односа, према стриктно одређеним правилима,

13) *Социолошки речник*, Београд, 2007, стр. 316.

током којег конкретан искуствени садржај добија нумерички израз, а анализа се даље изводи статистичким и математичким поступцима. Подаци добијају квантитативни облик било њиховим непосредним прикупљањем у нумеричкој форми, било накнадном квантификацијом претходно добијених квалитативних података. Важно је да се не губи веза између искуственог садржаја и нове нумеричке форме у којој се он јавља. Све докле док се ова веза одржава није реч о испразном формализму.¹⁴⁾

У литератури наилазимо на бројне критеријуме за класификацију модела који су коришћени у истраживачкој пракси. Те поделе су ипак само условне јер један модел може да поседује више од једне особине која се иначе узима као основ за класификацију. Наводимо само неке типове модела: описни (који у већој мери садрже искуствени садржај) и теоријски (који садрже већи број теоријских ставова), индуктивни и дедуктивни. Подела на математичке и симулационе моделе заснива се на ширини друштвеног оквира који они обухватају и укљученост временске димензије, затим се развијају модели који имају детерминистички карактер итд.

Упркос бројним примедбама и критикама на употребу квантитативног метода у социологији и сродним наукама, примери из истраживања показују и њену корисност о чему је већ нешто речено. Под претпоставком да су испуњени сви теоријски и искуствени услови, овај приступ, у целини гледано, повећава степен општости, систематичности, објективности (у смислу проверљивости и поновљивости), као и прецизности научног сазнања.¹⁵⁾

Логика, као филозофска дисциплина која утврђује правила истинитог мишљења и закључивања, препоручује нам најпоузданији и најрационалнији мисаони поступак, односно логички редослед радњи које у истраживању треба предузети да би се дошло до истине о предмету проучавања. Идеалан је онај поступак научног истраживања који садржи следеће главне фазе:

1. Дефинисање проблема, односно јасно и прецизно описивање онога што представља нерешени практични проблем или теоријско питање без одговора.
2. Поставаљање хипотеза (претпоставки) које представљају, на досадашњем знању засновано, решење проблема или одговор на питање који би требало истраживањем проверити у пракси

14) Исто, стр. 316-317.

15) Исто, стр. 318.

3. Проверавање хипотезе подразумева (а) прикупљање, (б) сређивање и приказивање, па потом (в) тумачење што већег броја битних искуствених података (релевантних чињеница) на основу којих се јасно види да ли је хипотеза у целини или само делимично потврђена или одбачена.
4. Доказивање је мисаона радња којом се проверена претпоставка (као искуствено потврђена истина) логички повезује са дотадашњим истинитим знањем, образлаже као новооткривена законитост и укључује у шири склоп сродних ставова којима се целовито објашњава одређено подручје стварности.

Истраживачке технике прате сваку од наведених фаза социолошког истраживања. Ту се обично мисли на разне методе логичког дефинисања и закључивања, емпиријског описивања и проверавања, теоријског објашњавања и доказивања. Техникама истраживања најчешће се називају одговарајуће практичне радње које се предузимају и помоћна техничка средства која се користе у фази искуственог (емпиријског) проверавања хипотеза. У том смислу се разликују методе (технике) за прикупљање, за сређивање и приказивање, као и методе за тумачење искуствених података.

Методи у истраживачком процесу обухватају: (а) Квантитативне: статички, оптимизацијски, економетријски, симулацијски, (б) Квалитативне: case study, аргументација, истраживање (посматрање) уз учествовање, итд. (в) Комплементарност метода: откривање узрока, интерпретација, (г) Вођење истраживања: пројектни приступ – вођење пројекта.

Методи истраживања поседују следеће карактеристике:

- Квантитативни методи односе се на опште – екстерне димензије истраживане појаве;
- Квалитативне методе се тичу суштине истраживане појаве;
- Методе и технике истраживања.

Овај сегмент истраживања практично обухвата начин истраживања и односи се на проверавање постављених хипотеза, путем: - научног посматрања (а); научног експеримента (б); метода истраживања узрока (в); кибернетичких метода (г); друштвене реалности и друштвене реалности као фактор промена (д).

Када је реч о методама операционих истраживања полази се од тога да су сложени организациони системи поставили проблем управљања. Захтев за решавањем тог проблема развио је опера-

ционална истраживања као нове научне дисциплине која се бави математичким методама у решавању проблема.

Појам је доста широк и непрецизан. Суштина је везана за системски приступ проблемима управљања организационим системом са циљем добијања оптималног решења управљачког задатка за систем у целини. Њиме се бави група научника различитог профила за конкретан проблем са различитих аспеката.

3. ПОСЕБНИ ЕМПИРИЈСКИ МЕТОДИ

Када је у питању класификација метода искуственог истраживања, поред предметног критеријума, «можемо их разврставати и према циљевима. Разликоваћемо неколико могућих циљева истраживања: (1) Квалитативан и/ли квантитативан опис предмета истраживања, (2) Испитивање међусобног односа појава и њихових обележја, (3) Испитивање узрочности међу појавама.

МЕТОДИ препознавања и прибављања података
Испитивање/интервју, Анкета; Дубински интервју Упитник; Фокус групе
Посматрање; Испитивање, Анкета; Фокус групе;
Посматрање; Анкета, Интервју; Фокус групе; Анализа садржаја бележника, докумената; Студија случаја;
Испитивање, Анкета; Посматрање
Испитивање; Анкета; Дубински интервју; Медијски панел; Фокус групе; “Реактор”
Анализа садржаја
Анализа садржаја докумената; Посматрање; Анкета, Испитивање, Дубински интервју; Фокус групе;
Анализа садржаја докумената; Посматрање; Анкета, Испитивање, Дубински интервју; Фокус групе;
Посматрање; Студија случаја; Испитивање, Анкета; Дубински интервју; Анализа садржаја докумената; Етнографске студије
Интроспекција; Групне дискусије ¹⁶⁾

Посебне емпиријске методе чине: 1) методи процене ситуације и 2) методи процене могућности.

Методи процене ситуације. Значи да је одлука основа за управљање и настаје из интелектуалног процеса са којим се среће сваки руководилац. Савремен развој условљава услове управљања. Отежан је рад на одлуци, услови су сложенији, а ситуација тражи одлуку за што краће време. Скраћује се време за одлучивање и преношења на потчињене. Повећава се обим информација у скраћеном

16) Србобран Бранковић: Методи искуственог истраживања друштвених права, Београд, 2008. стр. 36.

времену, са смањеним временом за корекцију грешака. Зато одлука захтева: а) Познавање искуства из прошлости; б) квалитетну анализу садашњости; и в) свеобухватно предвиђене будућности.

Анализа садашњости је кључ за успешно предвиђање будућности и најсложенија је радња у целом процесу. Руководилац у току рада прима масу података из којих се одсликава дата ситуација. Тражи се стално познавање ситуације. Извлачење битног из садашњости за одлуку, врши се кроз процену ситуације где се сучељавају чиниоци ситуације и доносе судови и ставови за одлуку. Ти ставови су резултат процене, а не мерења, али се врши применом научних метода. Зато су битне методе предвиђања.

Врсте истраживања обухватају:

- а) Темелјна истраживања чији су циљеви: 1) развој општег знања, 2) одговор на једно (одабрано) питање; и 3) откривање статистички важних веза.
- б) Апликативна истраживања подразумевају: 1) разумевање или решавање проблема, 2) одговор на више питања – реалног околишта, 3) откривање практички важних веза различитих чиниоца истраживане појаве.

Употреба метода и техника у истраживачком процесу обухвата следеће поступке: а) утврђивање проблема и хипотезе, б) стратегија и план истраживања (стратегијска и оперативна димензија), в) реализовање истраживања, г) анализа података, проверавање хипотеза, д) извештавање о резултатима истраживања.

Примењени истраживачки процес обухвата следеће фазе истраживачког процеса: а) утврђивање проблема, б) релевантну литературу истраживања, в) дефинисање, г) избор методе и технике, д) квалитативна и квантитативна анализа података, ђ) доказивање хипотеза, е) закључци и допринос научном сазнању.

Емпиријско истраживање (gr. *empeiria* – искуство) је врста научног истраживања које подразумева посматрање искуствених, објективно постојећих чињеница. Емпиријско истраживање се заснива на прикупљању искуствених података конкретним истраживачким техникама као што су посматрање (у ужем смислу), испитивање, мерење, статистика, експеримент, анализа садржаја итд. Емпиријско истраживање које не полази од чврстог теоријско-хипотетичког оквира остаје на нивоу баналног описа постојећих чи-

њеница, што је главна карактеристика тзв. дескриптивне социологије.¹⁷⁾

Исто тако, лонгитудинално истраживање (lat. *longitudo* – дужина, дуготрајност). је истраживање које подразумева прикупљање и анализу података током времена. Ова истраживања су значајан део истраживачких пројеката чији је циљ мерење друштвених промена због тога што омогућују дијахронијску анализу догађаја. Широки појам лонгитудиналног истраживања обухвата истраживање у којима се (а) подаци о сваком питању или варијабли прикупљају за два или више различитих тренутака или периода; (б) субјекти или случајеви који се анализирају су исти, или макар упоредиви у различитим временским периодима и (в) анализа укључује поређење података унутар или између периода.

Постоји велики број типова стварања лонгитудиналне евиденције: понављане студије, студије на нивоу пресека (eng. *cross-sectional studies*), проспективне студије (као што су панел-анкете у домаћинствима или кохортни панели), те ретроспективне студије (као што су усмене историје и животне и радне историје).¹⁸⁾

Панел истраживање је поступак којим се промене у проучаваној појави прате понављањем истраживања на узорку истих лица, истим поступцима, у одређеном друштвеном оквиру. Овај приступ често се примењује у експерименталним истраживањима, а иначе, дефинише се и као експеримент у природним условима. Понављањем истраживања у бар два или више наврата, на узорку истих лица, могуће је доћи до сазнања не само о настанку и разлозима већ и о интензитету у међувремену новонасталих промена.¹⁹⁾

Пилот истраживање је израз који се примењује у два значења: (1) Најпре се њиме означавају тзв. студије изводљивости (eng. *feasibility studies*), што су по обиму скраћене верзије истраживања која се спроводе ради примене главног истраживања. Пилот истраживањем се такође, (2) сматрају и посебне истраживачке студије организоване ради проверавања и претходног тестирања одређених истраживачких инструмената. Претходно спроведено пилот истраживање не може гарантовати успех главног истраживања, али свакако може значајно повећати вероватноћу његовог успеха. Најчешћи разлози за покретање пилот истраживања су развијање и тестирање истраживачких инструмената, процена изводљивости

17) Социолошки речник, Београд, 2007, стр. 208.

18) Исто,

19) Исто, стр. 209.

главног истраживања, процена спремности за учешће испитиване популације, стварање истраживачког протокола, одређивање оквира за узорак, идентификовање могућих логистичких проблема у примени појединих техника, прикупљање прелиминарних података, процена ресурса (људских, новчаних) потребних за главно истраживање, осмишљавање плана истраживања и фокусирање истраживачких питања, обука истраживача, едукација студената итд.²⁰⁾

Упоредни метод (компаративни метод) је најстарији и најраширенији аналитички поступак за испитивање друштвене узрочности. Примена упоредног метода подразумева систематско и контролисано испитивање сличности и разлика, облика или варијетета појединих друштвених појава, у складу с претходно развијеним теоријским претпоставкама и ради откривања чинилаца с претпостављеним узрочним дејством. Контроле релевантних фактора остварује се у складу с канонима логике експерименталног истраживања које је формулисао Џон С. Мил, али упоредни метод није за разлику од експеримента, оперативни аналитички поступак. Стога примена упоредног метода изискује крајње обазрив однос према тзв. оповргавајућим случајевима.²¹⁾

Истраживање треба схватити као систематски, критички, контролисани и поновљиви процес стицања нових знања, неопходних за идентификовање, одређивање и решавање научних (теоријских и емпиријских) проблема. Систематичност значи добру урађеност истраживања, као и обезбеђивање природног и логичног следа његовог процеса. Контролисаност значи спровођење истраживања у што је могуће боље надгледаним условима како би се укључиле алтернативне могућности. Критичност значи да се сва важна тврђења о појавама, процесима, односима и својствима у области која се проучава морају озбиљно, искрено и строго процењивати, проверавати и образлагати одговарајућим сведочанством. Постоје многобројна и различита научна истраживања, а најчешћа је подела истраживања на:

1) теоријска и емпиријска (по природи): ако су и проблем који се решава истраживањем и сведочанство теоријске природе, односно ако су оба емпиријске природе, онда нема ничег спорног. Емпиријска истраживања могу да утичу на општи тренд у развоју теорије, нарочито захваљујући проналажењу нових истраживач-

20) Исто, стр. 209.

21) Исто, стр. 319.

ких поступака, а онда доприносе и појмовној чистоћи теорије, јер захтевају да значења употребљених израза буду јасно одређена.

2) фундаментална и примењена (према циљу): примењена истраживања се предузимају ради стицања нових знања и информација неопходних за решавање одређених практичних проблема у некој области. Примењена истраживања имају непосредну практичну усмереност, а фундаментална немају, али то не значи да је практичка применљивост налаза стечених фундаменталним истраживањима мања од налаза примењених истраживања.

3) експлоративна и усмерена проверавању хипотеза (према функцији). Експлоративна истраживања се предузимају у почетним проучавањима неке области која садржи веома много непознатог. Основни проблем који се овде испољава је идентификација и одређење проблема истраживања. Планови, нацрти експлоративних истраживања су неформални, гипки, прилагодљиви и осетљиви за откривање неочекиваног, изненађујућег и дотле ненаслућиваног. Из експлоративних истраживања могу да никну замисли могућих пробних решења датог проблема – хипотеза. Када идентификују и јасно одреде проблем, научници трагају за могућим, значајним, пробним решењем тог проблема, која морају да буду проверљива. Истраживања која се предузимају ради проверавања постављених хипотеза имају строже формалне нацрте од експлоративних. Пре свега, под неким условима, неочекивани, необични налази истраживања могу утицати на настанак теорије, могу је зачети или преиначити, односно проширити теорију.²²⁾

Приликом расправљања о општој методологији као примењеној логици, Глигорије Зајечарановић је одређује као науку о правилном мишљењу која проучава услове истинитог мишљења што подразумева и услове правилне употребе логичких форми. У логици се, према томе, могу разликовати два дела: 1. учење о елементима, односно, анализирање самих логичких форми које се употребљавају у мишљењу, како у научном, тако и у свакодневном; 2. методологија односно, део у коме се испитују могућности и правила употребе таквих логичких форми у мишљењу и посебно у научном истраживању. Дакле, овај аутор методологију дефинише као науку о логичким формама процеса сазнавања и о њиховој примени у науци и научном истраживању и као науку о методама које се примењују у научном истраживању и излагању резултата научног истраживања.

22) www.eccf.su.ac.yu

Други теоретичар и филозоф Ђуро Шушњић под методом подразумева истраживање, испитивање, пут и начин испитивања, при чему се мисли на смислено, планско и систематско поступање при раду ради постигнућа неког успеха, истине, сазнања. Метод при томе означава начин испитивања, начин мишљења, начин рада. Методологија је наука о методу, а научни су они који: прикупљају чињенице, описују их, класификују их, дефинишу, мере, експериментишу, уопштавају, објашњавају, предвиђају, контролишу и вреднују.

Војин Милић разликује три саставна дела методологије: логички део, технички део и научно-стратегијски део. Треба нагласити да свака методолошка замисао ове делове мора да посматра у нераздвојеном јединству.

Метод се у социолошкој науци одређује као начин (обухвата логичка правила и логичке критеријуме) за достизање научног сазнања, а методологија као посебна научна дисциплина која се бави управо проучавањем научног метода.²³⁾

Статистичка метода треба да омогући следеће:

- прикупљање, одабирање, избор и утврђивање статистичке масе (одређивање квалитетних, квантитативних, хронолошких и географских података);
- представљање (табелирано и графички);
- анализирање статистичке масе (статичка анализа, динамичка анализа и корелациона анализа);
- интерпретирање нумеричких података односно извођење општих закључака, тумачење резултата и прављење хипотеза о законитости масовних појава.²⁴⁾

Основни задатак примене статистичких метода јесте прикупљање неопходних података и, на основу законитости дефинисаних конкретних методама, доношење довољно поузданог закључака о посматраном процесу, активности, појави и слично. Да би се могла створити представа о неком процесу, појави или активности, потребно је прикупити неопходне податке о релевантним параметрима, које треба средити, обрадити и приказати у траженом облику. Тек применом корективних мера статистичке методе добијају свој пун смисао и оправдавају труд уложен да се подаци сакупе,

23) Драган Суботић, *Пословна етика и вештине комуницирања*, Београд, 2007, стр. 25-28.

24) Исто, стр. 28.

обrade и прикажу у траженом облику. Статистичке методе у предузећу примењују се на основу захтева техничке документације, технологија контролисања и испитивања, специјалних захтева купаца исказаних кроз уговорну документацију и конкретних захтева за анализу појединих параметара реализације планова и производних процеса. Поред овога, статистичке методе се користе и у другим областима пословања, самосталне или као подлога за документовано приказивање појединих сегмената рада. Статистичка метода бира се на почетку извођења конкретних анализа/извештаја у зависности од тога који се ефекти очекују од резултата и у зависности од подобности конкретне методе да се добију очекивани резултати.

Метода моделовања: моделовање у пословној етици се заснива на појму модела као аналогном теоријском или практичном предмету истраживања који служе за истраживање одређеног система. За ову дисциплину разликују се микросистеми (математички модели), сложени динамички системи (кибернетички модели) и апстрактни системи, али и теоријске и реалне методе, идеални типови, просте и сложене методе, структурално-функционалне методе, глобални и парцијални, аналитички и мрежни модели и комплексни модели. Метода моделовања је значајна за процес уопштавања научних ставова и теорија, али и научно предвиђање. При томе се доста користи математика и статистика.

Позитивистичка метода се везује за Огиста Конта, утемељивача позитивизма, односно учења које се заснива на чињеницама научног сазнања. Огист Конт је заправо најзначајнији због стварања науке о друштву, које се до тада изучавало само у оквирима филозофије. То је учинио у свом делу “Курс позитивне филозофије” када је направио класификацију наука. Савремени неопозитивизам полази од емпиријске чињенице, а захваљујући повезивању емпиријских добијених резултата и теоријским и аналитичко-логичким математичким сазнањима, постиже се јасност и прецизност теоријских и емпиријских сазнања.²⁵⁾

Метода разумевања се утемељује на филозофској вредности. Суштина ове методе је разумевање и откривање значења људског понашања. Присталице ове методе су сматрали да је предмет друштвених наука људска активност која се одликује свешћу и сми-саоношћу. Макс Вебер под појмом “сми-саоне радње” подразумева

25) Драган Суботић, Теоријски оквири методолошких истраживања, *Политичка ревија* бр. 4/2008, ИПС, Београд, стр.1487-1497.

следеће елементе: смисао или значење (при чему разликује актуелно-конкретно значење и теоријски схваћен чист тип субјективног значења) и разумевање и интерпретацију (при чему разликује актуелно разумевање и идеално-типско разумевање). Ова метода подразумева да се разумевање једне друштвене појаве остварује схватањем суштине и значења те појаве.

Компаративна метода је усмерена на поређење две или више појава или процеса ради утврђивања сличности, истоветности, разлика или супротности својстава одређених појава, врста или класа појава, на пример, у пословној етици.²⁶⁾ Састоји се из упоређивања сличности и разлика између појава, утврђивања веза и појава, као и законитости у друштву. Омогућава класификацију појава и што је најважније дефинисање основне хипотезе. Метода је значајна и због тога што доприноси генерализацији научних сазнања, научном објашњењу и научном предвиђању друштвених појава. Компаративна метода је неизоставна у научном проучавању појединих друштвених феномена. Ова метода олакшава и преношење знања, односно разумевање.

Метода идеалних типова се заснива на Веберовој идеји да је социологија апстрактна и у складу са тиме идеално типски модел је посебан теоријски, рационалан и разумљив модел. Вебер у својим каснијим радовима за идеалне типове сматра да је реч о синтетичкој апстрактној конструкцији која наглашава својства одређене друштвене појаве. Ради се о апстрактном и теоријском моделу одређене друштвене појаве коју стављамо у центар научног интересовања и емпиријског истраживања у области пословне етике.

Структурално-функционална метода истражује односе међу појавама у виду структуру истраживане појаве. Ова метода полази од идеје да се свака друштвена појава сагледава у њеној узрочно-последичној повезаности са другим друштвеним појавама које саме по себи имају неку функцију. Улога друштвене појаве је у одржавању постојећег поретка путем функционално-структуралних императива који омогућавају одржавање поретка као функционалног система. Реч је о схватању функционализма Талкота Парсонса, који је сматрао да је основна друштвена појава социјална акција (појединац, акција, ситуација), док је друштвена акција понашање

26) Видети: Драган Суботић, "Корпоративна пословна етика", Пословна економија, С. Каменица бр. 2/2008, стр. 289-290.

појединца које је мотивисано и усмерено према неком циљу. Цео друштвени систем је састављен од мреже улога – функција уз прецизирање моралних вредности и норми у друштву, односно у пословној етици и вештинама пословног комуницирања.²⁷⁾

ЛИТЕРАТУРА

- Гуд Вилијем – Пол Хет: *Методи социјалног истраживања*, Вук Караџић, Београд, 1966.
- Зајечаревић, Г, *Основи методологије науке*, Научна књига, Београд, 1977.
- Илић, М.: *Научно истраживање. Општа методологија*, Филолошки факултет у Београду, Београд 1994.
- Лазић, Ј. - Суботић, Д.: *Методологија менаџмента*, Београд, 1998.
- Милосављевић, С.: *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије, Београд 1980.
- Марковић, М.: *Логика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994.
- Милосављевић, С – Радосављевић, И.: *Основи методологије политичких наука*, треће измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2006.
- Милић, В.: *Социолошки метод*, Нолит, Београд, 1965,
- 9. Михаиловић, Д.: *Методологија научних истраживања*, Факултет организационих наука, Београд, 1999.
- 10. Печујлић, М.: *Методологија друштвених наука*, Савремена администрација, Београд, 1989.
- 11. Пејчић, Б.: *Методологија емпиријског научног истраживања*, Хрестоматија. Универзитет у Београду, Дефектолошки факултет, Београд, 1995.

Dragan Subotic

SCIENTIFIC AND EMPIRICAL RESEARCH METHODS

Summary

Author writes bout methods in scientific and empirical researches, with special attenton on different empirical methods. He also writes about general and specific methods and research techniques.

Key Words: Method, Methodology, Researches....

27) Драган Суботић, «Пословна етика и вештине комуницирања», Београд, 2007, стр. 28-31.

